

Nieuwe Rome nog altijd veel voor de antieke wijze van „leeren” en discussieeren en van academisch debat. Zoo werden heidensche en Christelijke theologie en mythologie naast elkander oogluikend toegelaten, (wat de heidensche betrof), in die wereldstad vrijuit verkondigd en besproken. En zoo werd daar de bodem bereid voor een grootsche, wonderbaarlijk welsprekende mystieke kunst, symbool van de tijd en van de eigenaardige cultuur in die tijd: de Byzantijnsche.

Deze kunst was een amalgaam, een samensmelting, evenals de geheele cosmopolitische atmosfeer van Byzantium. Doch een amalgaam, zóó geraffineerd en zoozeer technisch volmaakt, dat het na vijf eeuwen van Renaissance en Humanisme, ontdekkingen en veranderingen, nog altijd tot ons spreekt in zijn sterke, autoritaire taal. Hoe welluidend is deze taal. . . . en hoe duister tegelijk. De wereldburgers van Byzantium die de Byzantijnsche kunst schiepen, waren geheel anders dan hetgeen men thans in de hoofdsteden van Europa onder cosmopolieten verstaat. Zij waren scholastisch, d.w.z. ingesteld op leering en beleering, op filosofische debatten van vraag en antwoord, op speculaties over God, de Engelenwereld, de Schepping en het Vuur van de Oordeelsdag. En zij waren verzadigd met Egyptische, Joodsche, Perzische wijsheid, die dikwijls wanneer men haar op de keper beschouwde, niet geheel in overeenstemming te brengen was met de officieele geloofsdogma's, maar die in onze tijd zelfs als de oerbron van de Christusmythe is gerehabiliteerd.

Hoezeer dus Oostersche invloeden op de Byzantijnsche kunst inwerkten, blijkt al dadelijk uit haar voortbrengselen zelf, die door de kunsthistorici en archaeologen eeuwenlang als onuitputtelijke objecten van studie beschouwd werden. Wel is een bestek als dit uitteraard kort, om het gebied van de veelzijdige Byzantijnsche kunst te ontleden. Maar aan de andere kant was elk stuk sterk representatief voor alle andere, en daarom kan men volstaan met een enkele greep uit de overvloed: enkele reliefs bijvoorbeeld vertoonen een sprekend beeld van de eeuwenlange ontwikkelingsgang. Zij waren onderdeelen van bouwwerken. Beroemd zijn de voornaamste bouwwerken in Byzantijnsche stijl, de kerk der Heilige Wijsheid in Byzantium zelf, de San Apollinare Nuovo te Ravenna, de San Marco in Venetië. Beroemd zijn ook andere kerken in het Westen, die de invloed van deze bijzondere bouwstijl ondergingen. Minder bekend echter is het feit, dat heel Griekenland en Zuidslavië, Zuid-Roemenië, Zuid-Bulgarije en Zuid-Rusland als bezaaid zijn geweest met kleine zeer fraaie basiliekjes en kruiskerkjes in de stijl van Byzantium met inheemsche invloeden gemengd, en dat men in Athene heden ten dage nog een paar van deze juweelen terugvindt, zooals de Kapnikarea en de Heilige Theodori midden in het stadsgewoel der drukst bevolkte wijken. Daar alleen reeds kan men constateeren, hoezeer deze bouwstijl éénheid schonk, éénheid van alle onderdeelen in- en uitwendig, strakke en toch liefelijke eenheid van vorm, ornament.